

۱۵۰۰
۹۳۹۲۵

خلیج فارس و مسائل آن

دکتر مصدق زاده

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی
دانشگاه تهران

با ویرایش جدید و افزوده شدن مطالب

شایک	4-40-5516-964-978 :
شماره کتابشناسی ملی	۴۶۷۷۱۷۰ :
عنوان و نام پدیدآور	: خلیج [فارس] و مسائل آن / همایون الهی:
وضعیت ویراست	: (ویراست ۳):
مشخصات نشر	: تهران: قومس، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۳۹۲ ص.؛ مصور، جدول، نمودار.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: خلیج فارس، منطقه.
موضوع	: Persian Gulf Region :
موضوع	: خلیج فارس، منطقه - جنبه های استراتژیکی.
موضوع	: Persian Gulf Region - Strategic Aspects :
موضوع	: خلیج فارس، منطقه - تاریخ.
موضوع	: Persian Gulf Region - History :
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۷۳۵
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۶ خ ۸ ۷۵ الف / DSR ۲۱۳۴ :
سرشناسه	: الهی، همایون، ۱۳۲۱ -
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.

★ نام کتاب: خلیج فارس و مسایل آن

* نویسنده: دکتر همایون الهی

* طراح جلد: محدثه موسوی

* حروفچینی و صفحه آرایی: حروفچینی هما (امید سیدکاظمی)

* نوبت چاپ: هجدهم

* سال چاپ: ۱۳۹۶

* شمارگان: ۸۰۰ جلد

* چاپ و صحافی: سعید دانش

* شابک: ۴-۴۰-۵۵۱۶-۹۶۴-۹۷۸

* نشانی ناشر: نشر قومس، تهران، خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه،

پایین تراز چهارراه لبافی نژاد، کوچه بهار، شماره ۱۱

* تلفن و نمابر: ۶۶۴۷۰۱۶۲ - ۶۶۴۷۰۱۵۳ - ۶۶۹۳۲۷۹۷

* صندوق پستی: ۱۳۹۱-۱۳۱۴۵

* نشانی اینترنتی: www.ghoomes.com

* قیمت: ۲۷۰/۰۰۰ ریال

کلیه حقوق چاپ و نشر (افست و الکترونیکی) تکثیر، نسخه برداری و ترجمه برای نشر قومس محفوظ است
(استفاده از مطالب کتاب فقط با ذکر مأخذ بلامانع است)

فهرست مطالب

۱۳	□ مقدمه: نگاه به مایل خلیج فارس
۱۶	فصل اول: وضعیت جغرافیایی سابقه تاریخی خلیج فارس
۱۶	۱. گستره جغرافیایی منطقه خلیج فارس
۱۷	۲. نام خلیج فارس
۱۹	۳. جغرافیای طبیعی خلیج فارس
۱۹	۴. گستره جغرافیایی خلیج فارس
۲۲	۵. آب و هوای خلیج فارس
۲۳	۶. موقعیت تاریخی خلیج فارس
۲۴	۷. موقعیت جغرافیایی خلیج فارس
۲۷	فصل دوم: اهمیت خلیج فارس
۳۰	۱. نظریه‌های ژئوپلیتیک
۳۰	الف: نظریه سیلاک و شرایبر
۳۱	ب: تئوری قلب زمین (هارتلند) مکنندر
۳۲	ج: ژئوپلیتیک هاووس هوفر
۳۳	د: تئوری ریملند اسپایکمن
۳۳	ح: تئوری قدرت دریایی ماهان
۳۴	۲. موقعیت جغرافیایی خلیج فارس
۳۵	۳. بازار منطقه خلیج فارس
۳۵	۴. اهمیت منابع طبیعی منطقه خلیج فارس
۳۵	الف: اهمیت نفت
۳۹	ب: اهمیت گاز حوزه خلیج فارس

۳۹	ج: سایر منابع طبیعی
۴۰	۵. تأثیر انقلاب اسلامی ایران
۴۱	فصل سوم: جزایر مهم خلیج فارس
۴۱	۱. جزایر ایرانی خلیج فارس
۴۲	الف: جزیره هرمز
۴۳	ب: جزیره قشم
۴۳	پ: جزیره لارک
۴۴	ت: جزیره هنگام
۴۴	ج: جزایر تنب بزرگ و تنب کوچک
۴۶	چ: جزیره ابهرسی
۴۷	د: جزیره شیخ آنا رابی
۴۷	ذ: جزیره فارور
۴۸	ر: جزیره سیری (سری)
۴۸	ز: جزیره کیش
۴۸	ژ: جزیره هندورابی
۴۸	س: جزیره شتوار
۴۸	ش: جزیره لاوان
۴۹	ک: جزیره شیف
۴۹	گ: جزیره فارسی
۴۹	ف: جزیره خارکو
۴۹	ق: جزیره خارک
۴۹	ل: دیگر جزایر
۵۰	۲. جزایر عربی خلیج فارس

۵۱	فصل چهارم: تنگه هرمز و اهمیت آن
۵۱	۱. تعریف تنگه و موقعیت تنگه هرمز
۵۱	۲. وضعیت حقوقی تنگه ها
۵۲	الف: کنوانسیون جدید حقوق دریاها
۵۲	ب: شرایط عبور ترانزیتی
۵۳	۳. مناطق دریایی در تنگه هرمز
۵۵	۴. حاکمیت و توان کنترل بر تنگه هرمز

۵۵	۵. وضعیت حقوقی حاکم بر تنگه هرمز
۵۶	۶. ویژگی های جغرافیایی تنگه هرمز
۵۷	الف: طرح تفکیک تردد در تنگه هرمز
۵۸	ب: آیا تنگه هرمز قابل تهدید است؟
۵۹	۷. موقعیت تنگه هرمز در منطقه خلیج فارس
۶۲	۸. جایگاه تنگه هرمز در سیاست های منطقه ای ایران
۶۴	۹. تأثیر تنگه هرمز بر روابط ایران در منطقه
۶۴	الف: روابط با عمان
۶۵	ب: تنگه هرمز، روابط ایران و عربستان
۶۷	ج: تنگه هرمز و تأثیر آن بر سیاست های منطقه ای عراق
۶۹	فصل پنجم: کشورهای حوزه خلیج فارس
۶۹	۱. ویژگی های مشترک و تفاوت ها
۷۵	۲. اوضاع جغرافیایی-سیاسی و اقتصادی کشورهای خلیج فارس
۷۵	الف: جمهوری اسلامی ایران
۸۰	ب: عراق
۸۷	ج: کویت
۹۶	د: عربستان
۱۱۲	ح: بحرین
۱۱۸	و: قطر
۱۲۵	ز: امارات متحد عربی
۱۴۴	ه: عمان
۱۴۹	فصل ششم: اختلافات سرزمینی در منطقه خلیج فارس
۱۴۹	۱. مرزهای دریایی در خلیج فارس
۱۵۳	۲. اختلافات مرزی و سرزمینی کشورهای حوزه خلیج فارس
۱۵۳	الف: اختلاف های ایران و عراق
۱۵۴	ب: اختلاف های مرزی عراق و کویت
۱۵۶	- تحولات بعد از جنگ در روابط عراق و کویت
۱۵۷	ج: اختلاف های مرزی عراق و عربستان
۱۵۸	د: اختلاف های مرزی عراق با سایر کشورهای خلیج فارس
۱۵۹	ح: اختلاف های مرزی عربستان با سایر کشورهای خلیج فارس

۳. سایر اختلافات مرزی و سرزمینی در منطقه ۱۶۱
۴. اختلافات مرزی و سرزمینی در میان شیخ نشین های امارات متحده عربی ۱۶۱
۵. اختلافات مرزی و سرزمینی عامل ادامه تشنج و وابستگی ۱۶۲

فصل هفتم: خلیج فارس در صحنه بین الملل ۱۶۶

۱. ایران و خلیج فارس ۱۶۶
۲. اسکندر مقدونی و خلیج فارس ۱۶۹
۳. اعراب و خلیج فارس ۱۶۹
۴. ظهور اسلام ۱۷۰
۵. چینی ها در خلیج فارس ۱۷۰

فصل هشتم: سده ها و گران در خلیج فارس ۱۷۲

۱. هجوم پرتغالی ها به خلیج فارس ۱۷۲
۲. حضور هلندی ها در خلیج فارس ۱۸۶
۳. حضور فرانسه در خلیج فارس ۱۹۲
۴. انگلستان و خلیج فارس ۱۹۶
۵. خلیج فارس و روسیه ۲۰۸
۶. آلمان و خلیج فارس ۲۱۴
۷. بلژیک در خلیج فارس ۲۱۶
۸. خلیج فارس و جنگ جهانی اول ۲۱۷
۹. اهمیت خلیج فارس در جنگ جهانی دوم ۲۱۹
۱۰. خلیج فارس بعد از جنگ جهانی دوم تا سال ۱۳۵۰ (۱۹۷۱) ۲۲۰
۱۱. ایالات متحده آمریکا در خلیج فارس ۲۳۰

فصل نهم: سیاست ایالات متحده آمریکا در خلیج فارس بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ۲۳۸

۱. انقلاب اسلامی ایران و سیاست های منطقه ای آمریکا ۲۳۸
۲. تحلیل سیاست آمریکا از وقایع خلیج فارس ۲۳۹
۳. عربستان: پایه اصلی سیاست آمریکا در منطقه خلیج فارس ۲۴۱
۴. عربستان و جنگ افزارهای جدید ۲۴۳
۵. ایجاد کمربند امنیتی یا تداوم دکترین کیسینجر-نیکسون ۲۴۶
۶. نقش پاکستان ۲۴۶
۷. نقش مصر ۲۴۷

۲۵۱		۸. آمریکا و عمان
۲۵۴		۹. نقش بحرین در سیاست خلیج فارس آمریکا
۲۵۴		۱۰. مسأله فلسطین - اسرائیل
۲۵۴		۱۱. نیروهای نظامی به عنوان ابزار سلطه ایالات متحده آمریکا
۲۵۶		۱۲. تشکیل نیروهای واکنش سریع
۲۶۶		نتیجه
۲۶۷		فصل دهم: سیاست اتحاد جماهیر شوروی در خلیج فارس
۲۶۷		۱. استمرار سیاست ارجو
۲۷۰		۲. سیاست شوروی در خلیج فارس
۲۷۳		۳. اهداف اتحاد جماهیر شوروی در خلیج فارس
۲۷۵		۴. مشکلات سیاست خارجی شوروی در منطقه
۲۸۰		۵. کوشش‌های شوروی برای رفع مشکلات
۲۸۳		۶. واکنش غرب در مقابل تلاش‌های شوروی
۲۸۴		۷. آیا سیاست شوروی در منطقه خلیج فارس موفق بوده است؟
۲۸۶		فصل یازدهم: خلیج فارس پس از جنگ سرد
۲۸۶		۱. دولت‌های فرامنطقه‌ای و خلیج فارس
۲۸۶		الف: ایالات متحده آمریکا
۲۸۶		سیاست «احیای وضع گذشته» در برابر «سیاست نفوذ»
۲۸۸		برداشت آمریکا
۲۹۰		ب: آمریکا و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی
۲۹۱		۱- حمله به عراق (۱۹۹۱) و تحولات پس از آن
۲۹۱		۱-۱- آغاز بحران
۲۹۱		۱-۲- اهمیت خلیج فارس عامل ایجاد بحران
۲۹۲		۱-۳- علل تهاجم عراق به کویت
۲۹۴		۱-۴- دلایل واکنش آمریکا
۳۰۰		۱-۵- کنش و واکنش
۳۰۱		۱-۶- دو برنده بحران
۳۰۱		۱-۷- دو بازنده بحران
۳۰۳		ج: تحولات پس از اعلام آتش بس موقت

۳۰۳	۱- موقعیت جدید آمریکا
۳۰۶	۲- موقعیت عراق
۳۰۷	۲. نظام جدید بین المللی
۳۱۳	۳. آمریکا: تقلا برای سلطه بر جهان در قرن ۲۱
۳۱۵	الف: حمله به افغانستان ۱۳۸۰ و استراتژی امنیت ملی آمریکا برای قرن ۲۱
۳۲۱	ب: حمله به افغانستان
۳۲۲	ج: حمله به عراق (اسفند ۱۳۸۱، مارس ۲۰۰۳)
۳۳۰	۴. پایان جنگ سرد و سیاست فدراسیون روسیه در خلیج فارس
۳۳۵	فصل دوازدهم: تأثیر نفت بر منطقه خلیج فارس
۳۳۵	۱. نفت و قدرت مالی- اقتصادی کشورهای خلیج فارس
۳۳۵	۲. تشکیل اوپک تأثیر آن بر قیمت ها
۳۴۰	۳. تأثیر تحولات قیمت نفت بر کشورهای تولیدکننده
۳۴۹	۴. اقتصاد نفت و تأثیر آن بر محتاجان اجتماعی و سیاسی کشورهای خلیج فارس
۳۶۰	فصل سیزدهم: شورای همکاری خلیج فارس
۳۶۰	۱. زمینه تشکیل شورای همکاری خلیج فارس
۳۶۱	۲. وضعیت جغرافیایی شورای همکاری خلیج فارس
۳۶۱	۳. اهداف رسمی شورای همکاری خلیج فارس
۳۶۲	۴. تشکیلات شورای همکاری خلیج فارس
۳۶۲	۵. علل اصلی تشکیل شورای همکاری خلیج فارس
۳۶۳	۶. شورای همکاری و امنیت دسته جمعی
۳۶۴	۷. سیاست اقتصادی شورا
۳۶۷	۸. سیاست نظامی
۳۶۹	۹. سیاست خارجی شورا
۳۷۲	۱۰. کارگران مهاجر در کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس
۳۷۷	۱۱. اهمیت اقتصادی کارگران مهاجر برای کشورهای خلیج فارس
۳۸۴	منابع

مقدمه

نگاهی به مسایل خلیج فارس

منطقه خلیج فارس اکنون به صورت انبار باروتی است که هر لحظه می‌رود تا منفجر شود و بسیاری از بازیگران را به آتش بکشد. این منطقه در طول تاریخ و به‌خصوص پس از کشف نفت در ایران در آغاز قرن بیستم هر روز نقش مهم‌تری در معادله بین‌المللی یافت و این نقش در سال‌های بعد از فروپاشی شوروی و جنگ سرد باز هم اهمیت بیشتری پیدا کرد. تا جایی که در قرن بیست و یکم تبدیل به «صحنه جنگ و رقابت» بین‌المللی شد. مسایل متعددی در باب ایجاد چنین وضعیتی شدند؛ اولین و مهمترین واقعه فروپاشی شوروی و پایان «جنگ سرد» بود.

اولین اثر پایان «جنگ سرد» بی‌حاصل شدن سال‌های نظامی در جهان بود. دو پیمان «ورشو» و «ناتو» که در سال‌های جنگ سرد بهانه و وسیله‌ای برای نظام‌گیری بودند، «هدف» خود را از دست دادند. «پیمان ورشو» منحل شد ولی «پیمان ناتو» که بین آمریکا و اروپا بود می‌بایست زنده نگه داشته شود تا ادامه سرکوب و استثمار سایر ملل ادامه یابد. به علاوه اکنون که اتحاد جماهیر شوروی تلاشی شده بود می‌بایست یک «دشمن خارجی» جدید جایگزین آن شود تا با ایجاد رعب و وحشت در مردم، حرکت‌های نظامی و سرکوبگرانه در داخل و خارج کشورهای عضو نیز توجیه‌پذیر باشد.

برای رسیدن به این مقصود، علاوه بر سایر موارد، یک نویسنده دولتی در سال ۱۳۶۲ (۱۹۹۳) به نام ساموئل هانتینگتون در مجله «سیاست خارجی» آمریکایی مقاله‌ای این موضوع را مطرح کرد که پس از پایان «جنگ سرد» اکنون تفاوت‌های ایدئولوژی و سیاسی جای خود را به تضاد بین تمدن و فرهنگ‌ها می‌دهد. این مقاله بعداً در سال ۱۳۷۵ (۱۹۹۶) در کتابی تحت عنوان «جنگ تمدن‌ها و نظم جدید جهانی» منتشر شد.^۱ مفهوم اصلی این تئوری آن بود که جنگ بعدی بین تمدن اسلامی و مسیحی رخ می‌دهد. این نسخه‌ای بود برای ایجاد «دشمن خارجی». اما برنامه‌ریزان غربی از ایجاد یک جنگ بین «کشورهای اسلامی» و غرب وحشت داشتند. زیرا با توجه به اقتصاد ضعیف غرب و وابستگی انرژی آنها به کشورهای اسلامی آینده چنین جنگی چندان روشن نبود و به علاوه می‌توانست با ضایعات مادی و انسانی زیاد کشورهای غربی همراه شود.

راه حل، تضعیف شدید کشورهای اسلامی بود و برای رسیدن به آن، دو هدف می‌بایست دنبال شود:

۱. تجزیه کشورهای اسلامی

۲. ایجاد درگیری بین کشورهای اسلامی

برای اجرای این برنامه، با آغاز قرن بیست و یکم، آمریکا با همکاری کشورهای اروپایی و استفاده ابزاری از «شورای امنیت سازمان ملل» اقدامات خود را شروع نمود.

در سال ۱۳۸۰ (۲۰۰۱) افغانستان و در سال ۱۳۸۲ (۲۰۰۳) عراق اشغال نظامی شد. قدم بعدی اشغال نظامی ایران بود که البته گزارشات و تحلیل‌های سازمان‌های مربوط در غرب و بخصوص در آمریکا پیروزی در ایران را چندان آسان نمی‌دانستند.

برای ایجاد زمینه مناسب برنامه‌های جدیدی نوشته شد. به بهانه اینکه تحقیقات هسته‌ای ایران می‌تواند منتهی به ساخت «بمب اتمی» شود، با استفاده ابزاری از «شورای امنیت سازمان ملل» تحریم‌ها و فشارهای سیاسی و اقتصادی بر ایران در پیج به حداکثر رسانده شد، به این امید که در اثر آن ایران از درون فروبریزد. در کنار آن می‌بایست «محرقات» در منطقه نیز سرکوب شود.

جنگ علیه لبنان (و - حزب الله لبنان) در سال ۱۳۸۵ (۲۰۰۶) در همین راستا شروع شد. آنها امید داشتند با شکست «حزب الله» اسرائیل از پشت به خود مطمئن شود و سپس بتواند شروع‌کننده جنگ با ایران باشد.

هرچند این برنامه به شکست اسرائیل و جنگ موسوم به «جنگ ۳۳ روزه» از ۲۲ تیرماه تا ۲۴ مرداد ۱۳۸۵ (۱۲ جولای تا ۱۴ آگوست ۲۰۰۶) منتهی شد و البته یک بار دیگر با کمک «شورای امنیت سازمان ملل» جنگ متوقف و اسرائیل از شکست کامل رهایی یافت.

بعد از این شکست، غرب بر جنگ اقتصادی و روانی علیه ایران افزود و نهایتاً در تابستان ۱۳۸۸ (۲۰۰۹) زمان را برای به زانو درآوردن ایران مناسب دانست و مسایل «انتخابات ریاست جمهوری» ایران را وسیله «بلو» قرار داد که باز هم حاصلی به بار نیاورد.

بعد از این ناکامی‌ها در ایران فشار به کشورهای دوست ایران در منطقه افزایش یافت. با اجیر کردن و تسلیح گروه‌های تروریستی و اعزام آنها به سوریه در حقیقت یک بار دیگر اولین اصل روابط بین‌الملل یعنی احترام به «حق حاکمیت» کشورها زیر پا گذاشته شد. کنگره آمریکا علاوه بر سایر کمک‌ها، یک بودجه ۵۰۰ میلیون دلاری برای کمک به شورشیان سوریه (که اکثر تابعین سایر کشورها و حتی از کشورهای جداشده از شوروی بودند) تصویب نمود. در این میان متأسفانه برخی کشورهای منطقه نظیر عربستان و قطر وسیله و ابزار انسانی و مالی این تهاجمات را فراهم نمودند. در سال ۱۳۹۱ (۲۰۱۲) مناطقی از سوریه که متصل به مرزهای ترکیه بود توسط شورشیان که توسط آمریکا، اروپا، عربستان و قطر تجهیز و حمایت می‌شدند تسخیر شد.

مقامات آمریکایی و سعودی اعلام نمودند که بشار اسد باید برود و سوریه باید به ۵ قسمت تقسیم شود. همه چیز به نظر می‌آمد برای فروپاشی سوریه مهیا شده باشد ولی محاسبات مقاومت مردم و همکاری صادقانه «محور مقاومت» اجرای این برنامه را مشکل کرد.

در راستای اجرای برنامه تجزیه کشورهای اسلامی در تابستان ۱۳۹۳ (۲۰۱۴) گروه‌های تروریستی، با

هماهنگی های قبلی که بین ژنرال های باقی مانده از دوران صدام حسین و مقامات نظامی آمریکا بعمل آمده بود، مناطق وسیعی از خاک عراق با مرکزیت «موصل» را تسخیر و هزاران نفر را قتل عام نمودند. وقتی از اوپاما پرسیده شد که آمریکا در عراق و علیه تروریست ها چه اقدامی می نماید او در پاسخ گفت با کنار رفتن مالکی (نخست وزیر وقت عراق) همه چیز درست می شود. مقامات آمریکایی علناً از تقسیم عراق به ۳ کشور مستقل سخن می گفتند. حتی وقتی مقامات آمریکایی برای عدم تحرک علیه تروریست ها در عراق مورد سؤال قرار می گرفتند، آنها می گفتند بگذارید آنها (مسلمانان) با هم بجنگند تا ضعیف شوند!!

اما نه تنها سیاست تجزیه سوریه و عراق نتوانست به ثمر بنشیند بلکه مسأله جنگ بین مسلمانان (مذاهب اسلامی) نیز نتوانست واقع شود؛ هرچند عربستان به کشتار مسلمانان یمن مشغول است و هزینه و نیروی لازم برای ترویج است ها را در سوریه و عراق و افغانستان و سایر کشورها تأمین می کند، ولی هیچ یک از این اقدامات موثر نباشد. مسلمانان (از هر مذهبی که باشند) نیست.

غرب فقط در یک بخش از سیاست های خود موفق بوده و آن ایجاد یک «دشمن خارجی» یعنی اسلام است؛ هرچند در این زمینه نیز مردم جهان به تدریج به واقعیت ها پی خواهند برد. بخصوص که اکنون برای همه ثابت شده است که «دشمن» ساخته و پرداخته آمریکا و متحدان منطقه ای وی است.^۱ وقتی دونالد ترامپ کاندیدای حزب محافظه کار آمریکا در انتخاباتی اش به این نکته اشاره کرد، اوپاما بلافاصله واکنش نشان داد و خطاب به او گفت که «می بینی که سازمان های جاسوسی و امنیتی در اختیارش قرار می دهند نباید علنی کند و روز بعد در جلسه ای با اعضای سازمان های جاسوسی و امنیتی آمریکا به آقای ترامپ تفهیم نمودند که ایجاد «داعش» در عراق منجر به منطقه برای مبارزه با «نفوذ معنوی» ایران لازم است.^۲

اکنون باید دید آیا بازی کنندگان با آتش بر سر عقل خواهند آمد و از وخیم تر شدن اوضاع جلوگیری می کنند یا آنکه همچنان خطر انفجار را به جان می خرند.

۱. اخبار ساعت ۱۳، جمعه ۱۷ مرداد ۱۳۹۵، شبکه خبر: نوام چامسکی آشکارا می گوید که آمریکا به کمک عربستان داعش را خلق کرده است...

۲. جالب است که انگلستان و آمریکا از به کار بردن داعش خودداری می نمایند و از آنها به عنوان «حکومت اسلامی» Islamic state نام می برند!!